

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОЛТҮСТІК ОБЛЫСТАРЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІНІҢ ИНФРАҚҰРЫЛЫМДЫҚ ЖӘНЕ
МАТЕРИАЛДЫҚ БАЗАСЫН ТАЛДАУ**

**ANALYSIS OF THE INFRASTRUCTURE AND MATERIAL BASE
OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX OF KAZAKHSTAN
OF THE NORTHERN REGIONS OF KAZAKHSTAN**

**АНАЛИЗ ИНФРАСТРУКТУРНОЙ И МАТЕРИАЛЬНОЙ БАЗЫ АПК
СЕВЕРНЫХ ОБЛАСТЕЙ КАЗАХСТАНА**

Ә.Ж. ҚАСЕНОВА*

Э.Ф.К., қауымдастырылған профессор

Қ. БОДАУХАН

Э.Ф.К.

А.В. ХАПОВА

экономика ғылымдарының магистрі

*С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті,
Астана, Қазақстан*

**автордың электрондық поштасы: kasenova_a@bk.ru*

A.ZH. KASENOVA*

C.E.Sc., Associate Professor

K. BODAUKHAN

C.E.Sc.

A.V. KHANOVA

Master of Economic Sciences

S. Seifullin Kazakh AgroTechnical Research University, Astana, Kazakhstan

**corresponding author e-mail: kasenova_a@bk.ru*

А.Ж. ҚАСЕНОВА *

К.Э.Н., ассоциированный профессор

К. БОДАУХАН

К.Э.Н.

А.В. ХАПОВА

магистр экономических наук

*Казахский агротехнический исследовательский университет им. С. Сейфуллина,
Астана, Казахстан*

**электронная почта автора: kasenova_a@bk.ru*

Андатпа. **Мақсаты** - Қазақстанның солтүстік облыстарының агроөнеркәсіптік кешенінің ресурстық әлеуетінің жай-күйін талдау және оны тиімді пайдаланудың негізгі бағыттарын белгілеу. **Әдістер** - ресурстарды қолданудың тиімділігін негіздеуге мүмкіндік беретін ақпаратты статистикалық өңдеу, SWOT-талдау қазіргі уақытта жалпы экономикалық кеңістіктің өзекті мәселелеріне жататын және солтүстік өңірлердің аграрлық секторының қарқындылығына әсер ететін күшті, әлсіз жақтарға, мүмкіндіктер мен қауіптерге назар аударады, салыстырмалы талдау тұрақты мониторингті қажет ететін негізгі көрсеткіштердің динамикасына бағытталған. ауылдық жерлердің мүмкіндіктерін кеңейту. **Нәтижелер** - экономикалық-құқықтық аспектілерді кешенді бағалау жер, Еңбек және материалдық-техникалық құралдарды ұтымды пайдалануды оңтайландырудың негізгі тенденцияларын анықтауға мүмкіндік берді. Жұмыста ауылдық аумақтардың шаруашылық жүргізуші субъектілерінің техникалық жарақтандырылуын сипаттайтын сандық және сапалық критерийлер ұсынылды, үш облыс – Ақмола, Солтүстік Қазақстан және Қостанай бойынша өнімділік динамикасы мен өндіріс көлеміне салыстырмалы талдау жүргізілді, егіс алқаптарын едәуір ірілендірусіз өнімділікті 15-16 ц/га дейін арттыру, 2024-2025 жж. инвестициялар мен субсидияларды ұлғайту көрсетілді. 8-10%. Зерт-

теудің практикалық маңыздылығы ауылдық жерлерді дамытудың мемлекеттік бағдарламаларын әзірлеу үшін ұсынылған әдістемелік құралдарды іске асыру мүмкіндігінде жатыр. Өсу нүктелері мен белсенді прогресс векторларын анықтайтын SWOT матрицасы құрылды. **Қорытындылар** - авторлар инфрақұрылымды экологиялық теңгерімді жаңғырту, тұқым материалының сапасын жақсарту және заманауи агротехнологияларды енгізу жағдайлары бар ұзақ мерзімді перспективада Қазақстанның солтүстік облыстарының агроөнеркәсіптік кешенінің жоғары кірістілігі мен бәсекеге қабілеттілігіне қол жеткізу үшін басқарудың экономикалық және құқықтық құралдарын интеграциялауға жүйелі көзқарас қажеттігін атап көрсетеді. 23% - дан астам тиімділікті қамтамасыз ететін құқықтық рәсімдерді қайта қарау және субсидиялау тетіктерінің ашықтығын күшейту және отандық нарықтағы бәсекелестік позицияларды нығайту талап етіледі.

Abstract. The goal is to analyze the state of the resource potential of the agro-industrial complex of the northern regions of Kazakhstan and identify the main directions of its effective use. *Methods* - statistical processing of information, allowing to justify the effectiveness of the use of resources, SWOT-analysis focuses on Strengths, Weaknesses, Opportunities and threats that currently belong to the most pressing problems of the general economic space and affect the intensity of the agricultural sector of the northern regions, comparative analysis focuses on the dynamics of key indicators that require constant monitoring. expanding the possibilities of rural areas. *Results* a comprehensive assessment of economic and legal aspects made it possible to identify the main trends in optimizing the rational use of land, labor and material and technical means. The paper proposed quantitative and qualitative criteria characterizing the technical equipment of economic entities of rural territories, carried out a comparative analysis of productivity dynamics and production volumes for three regions – Akmola, North Kazakhstan and Kostanay, increasing productivity to 15-16 c/ha without significant expansion of acreage, in 2024-2025 an increase in investment and subsidies was shown. 8-10%. The practical significance of the study lies in the possibility of implementing the proposed methodological tools for the development of state programs for the development of rural areas. A SWOT Matrix has been created that determines the growth points and active progress vectors. *Conclusions* - the authors emphasize the need for a systematic approach to the integration of economic and legal management tools in order to achieve high profitability and competitiveness of the agro-industrial complex of the northern regions of Kazakhstan in the long term, with conditions for environmentally balanced modernization of infrastructure, improvement of the quality of seed material and the introduction of modern agricultural technologies. It is necessary to revise legal procedures that ensure an efficiency of more than 23% and strengthen the transparency of subsidy mechanisms and strengthen competitive positions in the domestic market.

Аннотация. *Цель* - проанализировать состояние ресурсного потенциала агропромышленного комплекса северных областей Казахстана и обозначить ключевые направления его эффективного использования. *Методы* – статистическая обработка информации, позволяющая обосновать результативность применения ресурсов, SWOT-анализ акцентирует внимание на сильных, слабых сторонах, возможностях и угрозах, которые в настоящее время относятся к актуальным проблемам экономического пространства в целом и влияют на интенсификацию аграрного сектора северных регионов, сравнительный анализ ориентирован на динамику ключевых показателей, требующих постоянного мониторинга для расширения возможностей сельских районов. *Результаты* – комплексная оценка экономико-правовых аспектов позволил выявить ключевые тенденции оптимизации рационального задействования земельных, трудовых и материально-технических средств. В работе представлены количественные и качественные критерии, характеризующие техническую оснащенность хозяйствующих субъектов сельских территорий, проведен сравнительный анализ динамики урожайности и объемов производства по трем областям – Акмолинской, Северо-Казахстанской и Костанайской, показаны повышение урожайности до 15-16 ц/га без значительного укрупнения посевных площадей, увеличение инвестиций и субсидий в 2024-2025гг. на 8-10%. Практическая значимость исследования заключается в возможности реализации предложенных методических инструментов для разработки государственных программ развития сельской местности. Сформирована SWOT-матрица, определяющая точки роста и векторы активного продвижения. *Выводы* – авторы констатируют необходимость системного подхода к интеграции экономических и правовых инструментов управления для достижения высокой доходности и конкурентоспособности АПК северных областей в долгосрочной перспективе, располагающего условиями экологически сбалансированной модернизации инфраструктуры, улучшения качества семенного материала и внедрения современных агротехнологий. Требуется пересмотр правовых процедур и усиление прозрачности механизмов субсидирования, обеспечивающих рентабельность свыше 23% и укрепить конкурентные позиции на отечественном рынке.

Key words: rural areas, comprehensive analysis, resources, subsidy mechanism, efficiency assessment, economic and legal management tools, domestic market, competitiveness.

Түйінді сөздер: ауылдық аумақтар, кешенді талдау, ресурстар, субсидиялау тетігі, тиімділікті бағалау, басқарудың экономикалық және құқықтық құралдары, отандық нарық, бәсекеге қабілеттілік.

Ключевые слова: сельские территории, комплексный анализ, ресурсы, механизм субсидирования, оценка эффективности, экономические и правовые инструменты управления, отечественный рынок, конкурентоспособность.

Мақала түсті: 13.07.2025. Сараптамадан кейін мақұлданды: 06.09.2025. Қабылданды: 15.09.2025.

Кіріспе

Аграрлық сектор – бұл Солтүстік Қазақстан облысындағы маңызды сала және ел экономикасы мен қоғамның әлеуметтік өміріндегі жүйе құраушы сала. Оның тұрақты дамуы басқа салалардың қызметін тұрақтандырып қана қоймай, тұтастай алғанда аймақ экономикасының жай-күйі мен дамуын анықтайды. Ауыл шаруашылығының тұрақты дамуы экономиканың барлық салаларымен үздіксіз байланыста, сондай-ақ өндірістің дамуына, жұмыспен қамтылғандар санына және ауылдық жерлерде тұратын халық санына әсер етеді. Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы өндірісінің факторларын қарастыра отырып, аграрлық сектордың базалық функционалына макроэкономикалық күйзелістер, табиғи ортаның ресурстық базасының сарқылуы сияқты жаһандық сын-қатерлер әсер ететінін атап өтеді (Курманова Г.К., Суханбердина Б.Б., Уразова Б.А.) [1].

Егер басқа авторлардың пікірлерін қарастыратын болсақ, экономикалық-құқықтық талдауды белгілі бір зерттелетін объект тұрғысынан қолдану керек деп айтуға болады. Шаруашылықты ұйымдастырудың материалдық негізі аймақ және оның тұрғындарының өмірі экономикалық әлеует болып табылады. Әлеуетті жағдайын анықтау мақсатында өңірлердің дамуының жалпы заңдылықтары қарқынды дамып келе жатқан елдерді зерделеу және перспективалық салалар мен экономика секторлары, теңгерімді аумақтық дамудағы әлсіз жерлері мен қауіпті жақтарына үңілу, негіздеу оларды еңсерудің жолдары мен тетіктеріне, экономикалық талдау жүргізу қажет (Варламов А.А.) [2].

Іскерлік белсенділік деңгейін анықтау әдістемесін жасау және талдау кезінде кейбір зерттеушілер көптеген факторларды интегралды бағалауды қолданады. Оларға кәсіпкердің білім деңгейі, негізгі қызмет өтілі, тиісті аумақта шағын және орта бизнесті дамытудың өзекті мәселелерін, кәсіпкерлік қызметті жүзеге асырудың негіздерін, өңірлік іскерлік ортаның жұмыс істеу ерекшелігін білу және т.б. жатады.

Шетелдік ғалымдардың іскерлік белсенділіктің даму деңгейіне жүргізген зерттеулері өте маңызды болып табылады.

Қазіргі мағынада Қазақстанның аграрлық нарығы – бұл экономиканың ашықтығы жағдайында аумақта оқшаулауды ескере отырып, ауыл шаруашылығы тауарларын өндіру, қайта өңдеу, өткізу және тұтыну жөніндегі нарық субъектілері арасындағы экономикалық қатынастар жүйесі (Жумаханова Е.) [3].

Қазақстанда және оның өңірлерінде аграрлық нарықтың дамуы бәсекелестіктің шиеленісуі, халықаралық интеграцияның дамуы және нарықтардың жаһандануы жағдайында жүреді. Мемлекеттік реттеу мақсатына орай объектіні анықтауға және әсер ету тәсіліне негізделуі керек. 2024 жылы Ауыл шаруашылығын қолдаудың Республикалық нысаналы бағдарламаларын іске асыруға байланысты өсім байқалады. Тиімсіз өткізу жүйесі, ауыл шаруашылығы өнімдеріне жоғары сауда үстемелері, көлік шығындары ауыл шаруашылығы өндірісінің тауарлық деңгейінің төмендеуіне әкеледі. Республиканың қайта өңдеу кәсіпорындарында жеткілікті техникалық жарақтандыру, жеңілдікті кредиттік ресурстарға қолжетімділік жоқ, бұл олардың өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігіне теріс әсер етеді.

Әдебиетке шолу

Агроөнеркәсіптік кешен экономиканың негізгі салаларының бірі болып табылады және елдің азық-түлік қауіпсіздігінің деңгейі ғана емес, сонымен бірге мемлекеттің қоғамдық-саяси тұрақтылығы да оның даму дәрежесіне байланысты. Жақында әлемдік азық-түлік нарықтарында туындаған дағдарыстық жағдай және оның жағымсыз салдары азық-түлік мәселесінің өзектілігін бұрынғыдан да жоғары көтеріп, оны әлемдік экономикалық саясатта бірінші орынға қойды (Романько Е.Б.) [4].

Агромеркәсіптік кешеннің табысты дамуы мен жұмыс істеуі үшін тиімді құқықтық база құру, мемлекет тарапынан тиісті құқықтық және қаржылық қолдау көрсету қажет (Түлегенова Б.О.) [5].

АӨК экономикалық әлеуеті нарықтық және өндірістік әлеуеттерді қамтиды. Өндірістік қолда бар күрделі, еңбек, Жер және өзге де ресурстардың болуы және толық көлемде пайдаланылуы кезінде қол жеткізілген өнімнің нақты көлемі мен сапасын білдіреді. АӨК экономикалық әлеуетін қалыптастырудың маңызды факторы табыс динамикасы болып табылады (Ivanov V.) [6].

Агроөнеркәсіптік кешеннің экономикалық әлеуетін бағалау көбінесе инвестициялық ресурстарды салудың салдары болып табылатын болашақ кірістерді алу мүмкіндіктеріне негізделуі керек (Gorbunov A.A.) [7].

Солтүстік өңірлердің АӨК зерттеулерінде тек солтүстік өңірлердің АӨК экономикалық әлеуетін зерделеуге және толықтығына қол жеткізуге ғана емес, сондай-ақ оның негізгі өндірістік және тұтыну элементтерінің өзара байланысты сипаттамаларын жақсартуға ерекше мән беріледі (Cramer G.L.; Clarence W.J.) [8].

АӨК-нің экономикалық әлеуетін пайдалану факторы ретінде сатып алынатын ресурстар нарығын талдай отырып, негізгі өндірістік қорлар құнының өсуі екі көз есебінен айқындаушы түрде қалыптасады деп айтуға болады:

– ауыл шаруашылығындағы инвестициялар мөлшерінің қолданылатын негізгі өндірістік қорлардың сандық және сапалық сипаттамаларын жақсартуға қабілетті көлемге дейін ұлғаюы;

– олардың құнын "жасанды түрде" арттыруға және ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының жарғылық қорын нығайтуға қабілетті Негізгі өндірістік қорларға мерзімді қайта бағалау жүргізу (Norton G. W., Alwang J.) [9].

Солтүстік өңірлердің АӨК экономикалық әлеуетін неғұрлым толық пайдалануда Ақпараттық технологиялар мен әлеуметтанулық және маркетингтік зерттеулердің инфрақұрылымын қоса алғанда, өндірістік, әлеуметтік және нарықтық инфрақұрылымдардың пропорционалды дамуын қамтамасыз ету ерекше назар аударуды талап етеді.

Солтүстік өңірлердің экономикалық әлеуеті құрамында заманауи ақпараттық технологиялар болмаған кезде тұтынушылардың сұраныстары мен үміттеріне жауап беру, АӨК саласында халыққа көрсетілетін қызметтердің сапасын арттыру мүмкін емес (Гаджиев Ю.А., Стыров А.А., Мустафаев А.А.) [10].

Материалдары мен әдістері

Жоғарыда аталған зерттеуді іске асыру үшін ауыл халқының әлеуметтік-экономикалық жағдайын бағалау әдістері жүргізілді, ауыл халқының әлеуметтік-экономикалық жай-күйінің даму деңгейін бағалауға негізделген сандық және сапалық ақпаратты жинауға және қорытуға негізделген солтүстік

облыстардың ауылдық аймақтарының өсуі аясында агроөнеркәсіптік кешен ресурстарының орындалуына кешенді, экономикалық және құқықтық талдау жүргізу әдістемесін қарастыру қажет. Әдістемені әзірлеу келесі кезеңдерді қамтыды:

* негізгі көрсеткіштердің динамикасын салыстырмалы талдау әдісін таңдау қажет;

* ауыл халқының өмір сүру сапасын сипаттайтын көрсеткіштерді таңдау солтүстік облыстар халқының өмір сүру сапасын бағынша толық сипаттайтын көрсеткіштерді талдауға негізделген;

* солтүстік облыстардың АӨК ресурстық әлеуетін SWOT-талдау алгоритмін әзірлеу, сондай-ақ экономикалық және құқықтық факторларды біріктіру (Гаджиев Ю.А., Стыров А.А., Мустафаев А.А.) [10].

Сонымен қатар, мақаланың мақсатына жету үшін ауыл тұрғындарының кәсіпкерлік әлеуетін бағалау үшін интеграцияланған көрсеткіштер әдістеріне талдау жүргізу туралы шешім қабылданды. Қазақстан Республикасының солтүстік облыстарының агроөнеркәсіптік кешені ресурстарының орындалуына экономикалық-құқықтық талдау жүргізу үшін әртүрлі көздер пайдаланылды және алынған деректерді өңдеудің кешенді әдістері қолданылды (Silvanovich, V.I.) [11].

Нәтижелер

Экономикалық талдауды бағалау көлемді өсу аясында АӨК ресурстарын орындаудың негізгі бағыттарын қарастыруы керек, өйткені бүгінгі күні бұған көп көңіл бөлінеді. Ол үшін, біздің ойымызша, ауылдық аймақтардың өсуін анықтайтын бірнеше көрсеткіштерді қарастыруға болады:

• ҚР солтүстік облыстарында ауыл шаруашылығы өндірісінің өсуі;

• АӨК ресурстарын ұтымды бөлудің маңыздылығы;

• ресурстарды пайдалануды құқықтық және экономикалық талдау қажеттілігі (Клоппер А.) [12].

Қазіргі таңда ауыл тұрғындарының саны 1 290 адамды құрайды, оның ішінде 611 – ер адамдар болса, 679 – әйелдер. 2025 жылғы 1 сәуірдегі жағдай бойынша Солтүстік Қазақстан облысының халық саны 519,9 мың адамды құрады, оның ішінде 258,2 мың адам (49,7%) – қалалық, 261,7 мың адам (50,3%) – ауыл тұрғындары.

2025 жылғы қаңтар-сәуірде ауыл шаруашылығы өнімінің (көрсетілетін қызметтерінің) жалпы шығарылымының көлемі 5 2671,4 млн теңгені немесе 2024 жылғы қаңтар-сәуірге қарай 107,4% құрады, 2025 жылғы I тоқсанда жұмыскерлерге есептелген орташа айлық атаулы жалақы (кәсіпкерлік қызметпен айналысатын шағын кәсіпорындарсыз) 30 0051 теңгені құрады, 2024

жылғы I тоқсанға өсім 11% болса, 2025 жылдың I тоқсанында жұмыссыздар саны 12,3 мың адамды құрады. Жұмыссыздық деңгейі жұмыс күшінің 4,5%-ын көрсетті.

Жалпы өңірлік өнімнің көлемі 2024 жылғы қаңтар-желтоқсанда ағымдағы бағамен 2 653 632,3 млн теңгені құрады. Өткен жыл-

мен салыстырғанда нақты ЖӨӨ 14,2%-ға өсті. ЖӨӨ құрылымында тауарлар өндірісінің үлесі 48,5%, қызметтер – 49,4% құрады.

Толық салыстыру үшін SWOT матрицасын қарастыруға болады, ол күшті, әлсіз жақтарды, мүмкіндіктер мен қауіптерді егжей-тегжейлі сипаттайды (1 кесте).

1 кесте – Солтүстік облыстардың АӨК үшін SWOT-матрица

Күшті жақтары	Әлсіз жақтары	Мүмкіндіктер	Қауіптер
Ірі ресурстық әлеует	Тозған техника	Жеке инвестицияларды тарту	Климаттық жағдайлардың өзгеруі
Астық инфрақұрылымын дамыту	Өмір сүру үшін толық құрылған жағдайлар емес	Дәл егіншілікті енгізу	Аймақтық өкілдердің құқықтық қақтығыстары
Мемлекеттік қолдаудың қолайлы бағдарламалары	Біліктіліктің болмауы-кадрлар	Экспорттық сұраныстың өсуі	Агрохимикаттар бағасының өсуі
Ескерту: жоба шеңберіндегі зерттеулер негізінде «Солтүстік өңірлердің ауылдық аумақтарын кеңістікте дамыту контекстінде агроөнеркәсіптік кешеннің әлеуетін іске асыруды зерделеу, ауыл халқының әл-ауқатын жақсарту жөнінде ұсыныстар әзірлеу»			

2 кестеде көрсетілген егіс алқаптары, өндіріс көлемі (жалпы жинау), өнімділік, мемлекеттік субсидиялар және инвестиция-

лар сияқты негізгі "өмірлік маңызды" көрсеткіштердің серпінін қарастыралық.

2 кесте – Өңірлер бойынша негізгі экономикалық көрсеткіштердің серпіні 2023-2025жж.

Жыл	Аймақ	Егіс алқаптары, мың га	Өндіріс көлемі, мың т	Өнімділік, ц/га	Субсидиялар сомасы, млн теңге	Инвестиция көлемі, млн теңге
2023	Ақмола облысы	5 200,0	3 100	13,0	60 000	80 000
	Солтүстік Қазақстан облысы	4 351,5	н/д	15,0	55 000	70 000
	Қостанай облысы	5 093,0	н/д	14,2	58 000	75 000
2024	Ақмола облысы	5 200,0	6 600	14,1	65 000	85 000
	Солтүстік Қазақстан облысы	4 351,5	4 400	18,6	55 000	70 000
	Қостанай облысы	5 093,0	5 175	14,2 – 14,5	60 000	75 000
2025	Ақмола облысы	5 400,0	болжам 8 000	15,2 – кем емес 15,0	70 000	90 000
	Солтүстік Қазақстан облысы	н/д	болжам 4 800	16,0	60 000	75 000
	Қостанай облысы	5 122,0	болжам 6 800	15,5	65 000	80 000
Ескерту: жоба шеңберіндегі зерттеулер негізінде «Солтүстік өңірлердің ауылдық аумақтарын кеңістікте дамыту контекстінде агроөнеркәсіптік кешеннің әлеуетін іске асыруды зерделеу, ауыл халқының әл-ауқатын жақсарту жөнінде ұсыныстар әзірлеу»						

Кестеден көрініп тұрғандай Ақмола облысы 2024 ж. – 5 200 мың га, 2025 ж. – 5 400 мың га, Солтүстік Қазақстан облысы 2024 ж. – 4 351,5 мың га. 2025 ж. үшін – 4 400 мың га деңгейінде алдын ала бағалау бар, Қостанай облысы 2024ж. – 5 175 мың га, 2025ж. – 6 800 мың га, болжам тек тиісті көрсеткіштердің ұлғаюын көрсетеді.

Өңірлер бойынша өндіріс көлемі: Ақмола облысы 2024 ж. – 6 600 мың т, 2025 ж.

үшін – болжамды болжам 8 000 мың т (болашақ егіннің өрескел үкіметтік бағалары). Солтүстік Қазақстан облысы 2024 ж. – 4 400 мың т (дәнді және бұршақты дақылдар). Қостанай облысы 2024 ж. – 5 175 мың т (астық & бұршақ дақылдары; оның ішінде 1 735 мың т элеваторларда 2024 ж. қарашаға дейін).

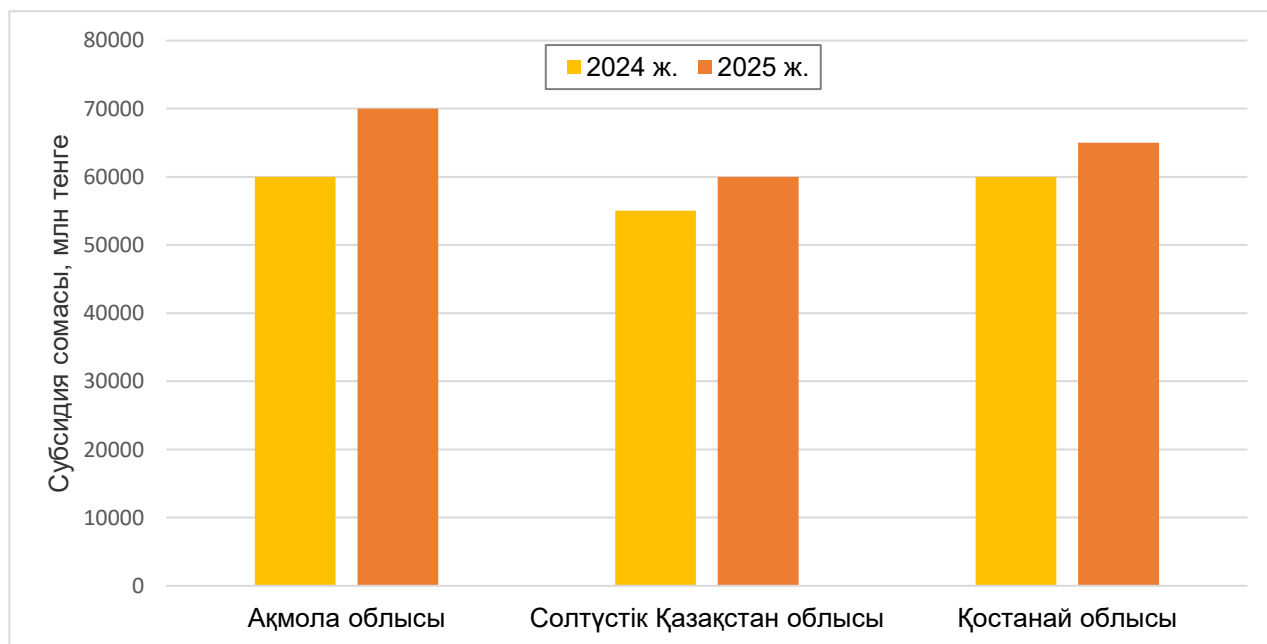
Өнімділік: Ақмола облысы 2023 ж. – 13,0 ц/га, 2024 ж. – 14,1 ц/га, болжам 2025 ж. – 15,2 ц/га. Солтүстік Қазақстан облысы

2024 ж. – 18,6 ц/га. 2023 ж. үшін – шамамен 16,0 ц/га. Қостанай облысы 2024 ж. – 14,2-14,5 ц/га (шамамен, дәнді дақылдар бойынша орташа, 2023 ж. үшін ≈ 13,8 ц / га).

АӨК субсидияларының сомасы (тұқым шаруашылығы, техника, СМС-сақтандыру, фото және т.б.) Ақмола облысы: 2024 ж. ≈ 65 000 млн тенге, 2023 ж. ≈ 60 000 млн тенге, 2025 ж. шамамен 70 000 млн тенге; Солтүстік Қазақстан облысы: 2024 ж. ≈ 55 000 млн тенге; 2023 ж. ≈ 50 000 млн тенге; болжам

2025 ж. ≈ 60 000 млн тенге; Қостанай облысы: 2024 ж. ≈ 60 000 млн тенге, 2023 ж. ≈ 55 000 млн тенге; болжам 2025 ж. ≈ 65 000 млн тенге; негізгі "өмірлік маңызды" көрсеткіштердің динамикасын береді: егіс алқаптары, өндіріс көлемі (жалпы жинау), өнімділік, мемлекеттік субсидиялар және инвестициялар (Министерство сельского хозяйства...) [13].

Облыстар бойынша субсидиялар сомасы көрсетілген (1 сурет).

Ескерту: дереккөз негізінде жасалған (ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігінің деректері)
1 сурет – 2024-2025жж. үшін облыстар бойынша субсидиялар сомасы

Үш аймақтың мысалында шығындар мен кірістіліктің салыстырмалы талдауы көрсетілген.

Егер шығындар құрылымы мен астық өндірісінің рентабельділігін салыстыратын болсақ, онда көрсеткіштер қарастырылып отырған салалар бойынша әр түрлі болатындығын атап өтуге болады, бұл халықтың сұранысы мен өміршеңдігінің артуына әкеледі. Ақмола облысына негізделген шығындар құрылымы мен рентабельділігі көрсетілген (2 сурет).

Шығындарды бөлуді (т/с) негізгі көрсеткіштер негізінде қарастыруға болады тұқымдар – 820 (30,4 %), тыңайтқыштар – 620 (23,0 %), ЖЖМ – 420 (15,6 %), амортизация – 320 (11,9 %), жалақы – 520 (19,3 %). Өндірістің рентабельділігі Ақмола облысы 20% → 22% → 23, Солтүстік Қазақстан облысы 22 % → 24% → 25%, Қостанай облысы 21% → 23% → 24%.

Қазақстанның солтүстік облыстары жағдайында агроөнеркәсіптік кешен (АӨК) өңірлік экономикалық өсудің негізгі драйверлерінің бірі болып табылады. АӨК ресурстары-

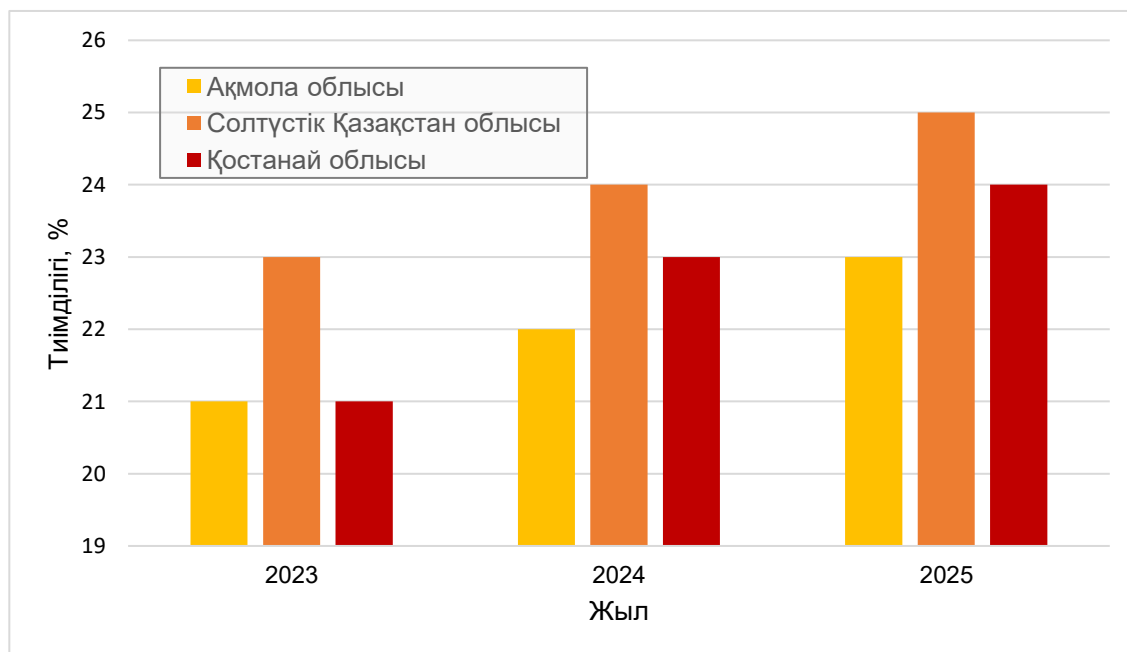
ның орындалуын экономикалық талдау жер, еңбек, материалдық-техникалық және қаржылық әлеуетті пайдалану тиімділігін бағалауды, сондай-ақ шығындар құрылымы мен мемлекеттік қолдау тетіктеріндегі "тар жерлерді" анықтауды қамтиды (Давыдова Ю.В.) [14].

Қорытындылай келе, экономикалық талдау солтүстік облыстардың агроөнеркәсіптік кешенін одан әрі дамытудың кілті мыналарды біріктіретіндігін көрсетеді:

- инвестициялық векторлар (инфрақұрылым + техника + қайта өңдеу);

- субсидиялар мен рәсімдердің ашықтығын дәл бағыттау (мемлекеттік қолдауды жеделдетіп алу және тәуекелдерді сақтандыру).

Тұқым материалының сапасын жақсарту және заманауи агротехнологияларды енгізу (дәл егіншілік, мелиорация). Белгіленген міндеттерді кешенді шешкен кезде ғана өнімділіктің өсу динамикасын 15 ц/га-дан жоғары ұстап тұруға, егістік жерлердің едәуір кеңеюінсіз жалпы алымдарды ұлғайтуға және сонымен бірге ең төменгі қосымша шығындармен жоғары рентабельділікті (23%-дан жоғары) алуға болады.

Ескерту: жоба шеңберіндегі зерттеулер негізінде «Солтүстік өңірлердің ауылдық аумақтарын кеңістікте дамыту контекстінде агроөнеркәсіптік кешеннің әлеуетін іске асыруды зерделеу, ауыл халқының әл-ауқатын жақсарту жөнінде ұсыныстар әзірлеу»

2 сурет – Өндірістің тиімділігі, 2023-2025жж.

Талқылау

Агроөнеркәсіптік кешеннің экономикалық-құқықтық талдауы тұрақты егіс алқаптарын сақтай отырып, дәл егіншіліктің озық технологиялары мен жоғары сапалы тұқым материалдарының арқасында өнімділіктің артуы өсудің негізгі факторы болып қала беретінін көрсетеді. Сонымен қатар, өңірлер арасындағы субсидиялар мен жеңілдікті кредиттерді құқық қолданудағы айырмашылықтар Солтүстік Қазақстан облысының мемлекеттік қолдаудың аз көлемімен Ақмола және Қостанай облыстарына қарағанда тиімділіктің жылдам өсуін көрсетуіне алып келеді. Нормативтік-құқықтық базаны талдау жер құқықтарын ресімдеу және субсидиялар алу рәсіміндегі "қиындықтарды" анықтады: бюрократиялық кідірістер мен аймақтық қаулылардың қайшылықтары инвестициялық процестерді баяулатады және бәсекелестік жағдайларды бұзады.

Шығындар құрылымы тұқымдар мен тыңайтқыштар бағасының өзгеруіне жоғары рентабельділік сезімталдығын көрсетеді және бұл кірісті кем дегенде 20-25% деңгейінде ұстауға мүмкіндік беретін нақты құқықтық реттеумен қамтамасыз етілген мақсатты субсидиялар. Бірыңғай құқықтық практикамен нығайтылған аграрлық инфрақұрылымға (элеваторлар, қоймалар, жолдар) инвестициялар мультипликативтік әсер жасайды: экологиялық стандарттардың сақталуына кепілдік бере отырып, логистикалық шығындарды азайтады және маржиналдылықты

арттырады. АӨК-нің бәсекеге қабілеттілігін одан әрі арттыру үшін нормативтік-құқықтық тетіктерді жетілдіру қажет – жер ресімдеу рәсімдерін жеңілдету, субсидиялаудың ашықтығын арттыру және экологиялық нормалардың сақталуын бақылауды күшейту.

Қазақстанның солтүстік облыстарының агроөнеркәсіптік кешенінің жай-күйі мен даму перспективаларын кешенді экономикалық-құқықтық талдау қолда бар проблемаларды шешуге және өңірдің әлеуетін тиімді пайдалануға жан-жақты көзқарас қажеттігін ашады (Balland P.-A., Broekel T., Diodato D. et al.) [15].

Қорытынды

1. Ауыл халқының Агроөнеркәсіптік кешені ресурстарының орындалуын экономикалық-құқықтық талдауды бағалау үшін интегралды көрсеткіштер әлеуметтік қамсыздандыру тұрғысынан өмір сүру жағдайларын жақсартуға бағытталған.

2. Халықтың әл-ауқатының негізгі көрсеткіштерінің бірі ауыл халқының төлем қабілеттілігі болып табылады, бұл одан әрі өмір сүру деңгейін жақсартуға мүмкіндік береді.

3. Айнымалылардың эконометрикалық негіздемесі жүзеге асырылды, бұл жақын арада ауыл тұрғындарының әлеуетін бағалаудың өзекті мәселелерін қарастыру қажет екенін көрсетеді.

4. Экономикалық-құқықтық аспектілердің қазіргі жай-күйін талдай отырып, Қазақстан Республикасының солтүстік облыстарының Агроөнеркәсіптік кешені одан әрі тұрақты өсу мен даму үшін жоғары әлеуетке

ие деп айтуға болады. Алайда, бұл әлеуетті іске асыру басқарудың экономикалық және құқықтық құралдарын интеграциялаудың жүйелік тәсіліне тікелей байланысты.

Авторлардың үлесі: Касенова Асия Жандарбековна: тұжырымдамалау, әдістемені әзірлеу, жазу, зерттеуді үйлестіру, зерттеуді және оның барлық кезеңдерін тәлімгерлік ету, бейнелеу, зерттеу нәтижелерін растау; Бодаухан Кайрат: зерттеу нәтижелерін түсіндіру, басылымды редакциялау және пысықтау; Хапова Алёна Викторовна: деректерді жинау және өңдеу.

Мүдделер қақтығысы: авторлар мүдделер қақтығысы жоқ дейді.

Қаржыландыру көзі: мақала Қазақстан Республикасы және ғылым және жоғары оқу орнынан кейінгі білім министрлігінің 2024-2026 жылдарға арналған "Солтүстік өңірлердің ауылдық аумақтарын кеңістікте дамыту контекстінде агроөнеркәсіптік кешеннің әлеуетін іске асыруды зерделеу, ауыл халқының әл-ауқатын жақсарту жөнінде ұсыныстар әзірлеу" бағдарламасы бойынша 23490441 гранттық қаржыландыру шеңберінде дайындалған.

Әдебиеттер тізімі

[1] Курманова, Г.К. Факторы производства сельского хозяйства Республики Казахстан / Г.К. Курманова, Б.Б. Суханбердина, Б.А. Уразова // Экономика: стратегия и практика. – 2022. – № 17(1). – С. 93-109.

[2] Варламов, А.А. Повышение эффективности использования земли / А.А. Варламов // М.: Агропромиздат, 2021. – 140 с.

[3] Жумаханова, Е. Инвестиционные механизмы модернизации АПК северных регионов / Е. Жумаханова. – Алматы: Издательство «Nurpress», 2021. – 61 с.

[4] Романько, Е.Б. Перспективы развития индустриальной инновационной политики Казахстана / Е.Б. Романько. – Караганда: Inter-Press IH, 2018. – 126 с.

[5] Тулегенова, Б. Экономика сельского хозяйства Казахстана / Б. Тулегенова. – Караганда: Издательство «Фолиант», 2018. – 107 с.

[6] Ivanov, V. Methods for assessing the resource potential of the agro-industrial complex / V. Ivanov. – Kaliningrad: Printess Publishing House, 2020. – 86p.

[7] Gorbunov, A.A. Main directions and problems of strategic analysis of the region's development as a complex socio-ecological and economic system / A.A. Gorbunov // Strategic analysis of the socio-economic development of the region: principles, main directions, problems. – Saint Petersburg: Peter Publishing House, 2019. – 285 p.

[8] Cramer, G. L. Agricultural economics and Agribusiness / G. L. Cramer, W. J. Clarence. – New York, Chichester, Brisbane: John Wiley & Sons. – 2020. – 534 p.

[9] Norton, G. W. Introduction to Economics of Agricultural Development / G. W. Norton, J. Alwang. – New York: McGraw – Hill, 2021. – 404 p.

[10] Гаджиев, Ю.А. Инвестиционно-инновационная система АПК северных регионов: проблемы и перспективы / Ю.А. Гаджиев, А.А. Стыров, А.А. Мустафаев / Сыктывкар: Коми научный центр, 2021. – 301 с.

[11] Silvanovich, V.I. Agricultural production: basic factors, main results and conditions of innovative development: a monograph/ V.I. Silvanovich. – M.: Academy Publishing Center, 2021. – 156 p.

[12] Kloppe, A. The art of economic modeling / A. Kloppe – M.: Moscow Press, 2019. – 642p.

[13] Министерство сельского хозяйства Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – 2025. – URL <https://www.office@minagri.gov.kz> (дата обращения: 11.06.2025).

[14] Гридюшко, А.Н. Эффективность сельскохозяйственного производства: сущность и оценка / А. Н. Гридюшко // Международный научно-исследовательский журнал. – 2023. – № 6 (48). – С. 96-104.

[15] Balland, P.-A. The new paradigm of economic complexity / P.-A. Balland, T. Broekel, D. Diodato, E. Giuliani, R. Hausmann, N. O'Clery, D. Rigby // Research Policy. – 2022. – № 51(3). – P. 104-125.

References

[1] Kurmanova, G.K., Sukhanberdina, B.B., Urazova, B.A. Faktory proizvodstva sel'skogo khozyaystva Respubliki Kazakhstan [Factors of agricultural production of the Republic of Kazakhstan] *Ekonomika: strategiya i praktika* 2022, 17(1), 93–109 [in Russian].

[2] Varlamov, A.A. Povyshenie effektivnosti ispol'zovaniya zemli [Improving the efficiency of land use]. *Moscow: Agropromizdat*, 2021, 140 p. [in Russian].

[3] Zhumakhanova, E. Investitsionnye mekhanizmy modernizatsii APK severnykh regionov [Investment mechanisms for modernization of the agro-industrial complex of the northern regions]. *Almaty: Nurpress*, 2021, 61 p. [in Russian].

[4] Roman'ko, E.B. Perspektivy razvitiya industrial'noi innovatsionnoi politiki Kazakhstana [Prospects for the development of industrial innovation policy of Kazakhstan]. *Karaganda: Inter-Press IH*, 2018, 126 p. [in Russian].

[5] Tulegenova, B. Ekonomika sel'skogo khozyaystva Kazakhstana [Agricultural economy of Kazakhstan]. *Karaganda: Foliant*, 2018, 107 p. [in Russian].

[6] Ivanov, V. Methods for assessing the resource potential of the agro-industrial complex. *Kaliningrad: Printess Publishing House*, 2020, 86 p. [in English].

[7] Gorbunov, A.A. Main directions and problems of strategic analysis of the region's development as a complex socio-ecological and economic system. In: *Strategic analysis of the socio-economic development of the region: principles, main directions, problems*. Saint Petersburg: Pe-

ter Publishing House, 2019, 285 p. [in English]. [8] Cramer, G.L., Clarence, W.J. Agricultural economics and Agribusiness. *New York, Chichester, Brisbane: John Wiley & Sons*, 2020, 534 p. [in English].

[9] Norton, G.W., Alwang, J. Introduction to Economics of Agricultural Development. *New York: McGraw-Hill*, 2021, 404 p. [in English].

[10] Gadzhiev, Yu.A., Styrov, A.A., Mustafae, A.A. Investitsionno-innovatsionnaya sistema APK severnykh regionov: problemy i perspektivy [Investment and innovation system of the agro-industrial complex of the northern regions: problems and prospects]. *Sykt'yvkar: Komi Scientific Center*, 2021, 301 p. [in Russian].

[11] Silvanovich, V.I. Agricultural production: basic factors, main results and conditions of innovative development: a monograph. *Moscow: Academy Publishing Center*, 2021, 156 p. [in English].

[12] Kloppe, A. The art of economic modeling. *Moscow: Moscow Press*, 2019, 642 p. [in

English].

[13] Ministerstvo sel'skogo khozyaistva Respubliki Kazakhstan [Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan] (2025). Available at: <https://www.gov.kz/memleket/entities/moa> (date of access: 11.06.2025) [in Russian].

[14] Gridyushko, A.N. Effektivnost' sel'skogo khozyaistvennogo proizvodstva: sushchnost' i otsenka [Efficiency of agricultural production: essence and evaluation] *Mezhdunarodnyi nauchno-issledovatel'skii zhurnal* 2023, 6(48), 96–104 [in Russian].

[15] Balland, P.-A., Broekel, T., Diodato, D., Giuliani, E., Hausmann, R., O'Clery, N., Rigby, D. The new paradigm of economic complexity. *Research Policy* 2022, 51(3), 104–125 [in English].

Авторлар туралы ақпарат:

Қасенова Әсия Жандарбекқызы - негізгі автор; экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор; "Экономика" кафедрасының қауымдастырылған профессоры; С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті; 010000 Жеңіс даңғ., 62, Астана қ., Қазақстан; e-mail: kasenova_a@bk.ru; <https://orcid.org/0000-0002-0853-6235>

Бодаухан Қайрат; экономика ғылымдарының кандидаты, "Менеджмент және маркетинг" кафедрасының қауымдастырылған профессоры С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті; 010000 Жеңіс даңғ., 62, Астана қ., Қазақстан; e-mail: kairat_2208@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-3232-5315>

Хапова Алена Викторовна; экономика ғылымдарының магистрі; "Менеджмент және маркетинг" кафедрасының аға оқытушысы; С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті; 010000 Жеңіс даңғ., 62, Астана қ., Қазақстан; e-mail: khapova84@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-0853-6235>.

Information about author:

Kassenova Asiya Zhandarbekovna – The main author; Candidate of Economic Sciences, Associate Professor; Associate Professor of the Department of Economics; S. Seifullin Kazakh Agro Technical Research University; 010000 Zhenis Ave., 62, Astana, Kazakhstan; e-mail: kasenova_a@bk.ru; <https://orcid.org/0000-0002-0853-6235>

Bodaukhan Kairat; Candidate of Economic Sciences; Associate Professor of the Department of Management and Marketing; S. Seifullin Kazakh Agro Technical Research University; 010000 Zhenis Ave., 62, Astana, Kazakhstan; e-mail: kairat_2208@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-3232-5315>

Khapova Alena Viktorovna; Master of Economic Sciences; Senior Lecturer of the Department of Management and Marketing; S. Seifullin Kazakh Agro Technical Research University; 010000 Zhenis Ave., 62, Astana, Kazakhstan; e-mail: khapova84@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-0853-6235>

Информация об авторах:

Қасенова Әсия Жандарбековна - основной автор; кандидат экономических наук, ассоциированный профессор; ассоциированный профессор кафедры «Экономика»; Казахский агротехнический исследовательский университет им. С. Сейфуллина; 010011 пр. Женис, 62, г.Астана, Казахстан; e-mail: kasenova_a@bk.ru; <https://orcid.org/0000-0002-0853-6235>

Бодаухан Қайрат; кандидат экономических наук; ассоциированный профессор кафедры «Менеджмент и маркетинг»; Казахский агротехнический исследовательский университет им. С. Сейфуллина; 010011 пр. Женис, 62 г.Астана, Казахстан; e-mail: kairat_2208@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-3232-5315>

Хапова Алена Викторовна; магистр экономических наук; старший преподаватель кафедры «Менеджмент и маркетинг»; Казахский агротехнический исследовательский университет им. С. Сейфуллина; 010011 пр. Женис, 62 г.Астана, Казахстан; e-mail: khapova84@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-0853-6235>